

РОЗДІЛ 3

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 338.2:631.1

Багорка М. О.

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ЗАСАДАХ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У статті досліджено основні складові інноваційної моделі розвитку аграрних підприємств, які дадуть змогу підвищити їх конкурентоспроможність за рахунок впровадження новітніх технологій, видів продукції, методів управління, стратегії розвитку. Встановлено, що основу цієї моделі становить процес екологізації аграрного виробництва в розрізі застосування альтернативних систем господарювання, згідно з якими аграрні підприємства розглядаються як еколого-економічна система, що базується на раціональних та екологічно обґрунтованих методах виробництва, забезпечуючи якість продукції та сировини, ефективність виробництва, а також мінімальний вплив на навколишнє середовище.

Ключові слова: інноваційна модель, сталий розвиток, аграрні підприємства, екологізація аграрного виробництва, органічна продукція, інноваційна стратегія розвитку.

Постановка проблеми. Основною тенденцією сучасного розвитку агробізнесу є глобалізація економіки, яка є багатогранним та складним процесом, який пов'язаний з розвитком людської діяльності та відкриває додаткові можливості й економічні вигоди для країн світу. Водночас цей процес має негативні наслідки, які виявляються перш за все в антропогенному впливі на довкілля. Протягом останніх десятиліть спостерігається різке зростання негативного впливу економічної діяльності суспільства на якісний стан природного навколишнього середовища. Особливо це стосується галузі аграрного виробництва, яка є найбільш чутливою до будь-якого втручання в розвиток агроєкосистеми. Крім того, актуальною проблемою для України та багатьох країн світу є забезпечення населення високоякісними та екологічно безпечними продуктами харчування. При цьому основні вимоги висуваються не тільки до якості продукції, але й до стану навколишнього середовища.

Сучасний стан ринкової трансформації економіки України, на думку М.С. Віткова, повинен передбачати перехід від екстенсивного економічного розвитку до інтенсивного, але екологічно безпечного, сталого економічного зростання на інноваційній, енерго- та ресурсозберігаючій основі [1, с. 126].

У зв'язку з цим виникла необхідність переходу підприємств аграрної галузі до нових систем господарювання, яка здатна забезпечити еколого-економічну рівновагу аграрного бізнесу. Варто зазначити, що перехід до нової системи господарювання є складним і досить тривалим процесом, який можна здійснити за допомогою розроблення нової інноваційної моделі розвитку аграрних підприємств.

Ми впевнені, що функціонування аграрних підприємств має відбуватися відповідно до концепції сталого розвитку, а це вимагає створення принципово нових умов підприємницької діяльності, основу яких складають екологізація сільськогосподарського виробництва, підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу АПК, формування екологічно орієнтованої системи управління на глобальному та регіональному рівнях, а головне, забезпечення населення високо-

якісними продуктами харчування, виробленими в аграрному секторі, з метою оздоровлення нації. Саме тому ми вважаємо, що необхідно розробити якісно нову інноваційну модель господарювання аграрних підприємств, яка буде відрізнятися від традиційної системи господарювання екологічно безпечним веденням аграрного виробництва, його екологізацією, яка є невід'ємною частиною концепції сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Еколого-економічні аспекти функціонування аграрних підприємств досліджені в працях В.А. Борисової, П.С. Березівського, Н.В. Зіновчука, О.М. Царенка. Проблеми формування та встановлення ресурсо-екологічної та продовольчої безпеки досліджували П.А. Лайко, В.М. Трегубчук та інші вчені.

Наукові дослідження, спрямовані на розвиток екологізації аграрного виробництва, останніми роками проводили І.С. Вороніцька, А.С. Малиновський, Л.Г. Мельник, О.В. Прокопенко, О.О. Прутська, О.Л. Попова, А.Я. Сохнич, А.М. Третяк, Л.А. Хромушина, О.І. Шкуратов та інші науковці.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність досить прогресивних, науково обґрунтованих розробок, виникає необхідність поглиблення теоретичних досліджень та методичних розробок, пов'язаних з формуванням сучасної моделі інноваційного розвитку аграрних підприємств.

Мета статті полягає в розробці нової інноваційної моделі розвитку аграрних підприємств, яка дасть змогу підвищити їх конкурентоспроможність за рахунок впровадження новітніх технологій, видів продукції, методів управління, стратегії розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Екологізація є основним напрямом діяльності аграрних підприємств та базується на освоєнні еколого-економічних методів господарювання з метою забезпечення розширеного відтворення природних ресурсів за рахунок формування стійких еколого-економічних систем, збільшення обсягів виробництва конкурентоспроможної екологічно безпечної продукції, створення агросистем за використання екологічних методів господарювання [2].

Екологізація господарської діяльності аграрних підприємств передбачає систему цілеспрямованих перетворень у продуктивних силах та виробничих відносинах, що знижують негативний вплив на природне середовище та забезпечують ефективне використання ресурсів в процесі виробництва, зберігання, транспортування та реалізації продукції. Екологізація базується на принципах пріоритетності екологічної безпеки, екологічної відповідальності, охорони довкілля, відтворення та збереження природних ресурсів, збереження цілісності агроландшафтів, збереження біологічного різноманіття.

Сучасна екологічна спрямованість діяльності аграрних підприємств, на нашу думку, виявляється через поєднання економічних та соціальних проблем раціонального використання, відтворення та охорони природних ресурсів агроєкосфери на інноваційній основі. Вважаємо, що екологізація виробництва аграрних підприємств тісно пов'язана з інноваційною діяльністю та повинна розглядатись як невід'ємна складова її розвитку. Тобто організація виробничих відносин у сільському господарстві повинна здійснюватись на основі раціонального залучення природних ресурсів, з одного боку, і формування системи управління ними, з іншого боку. Для цього необхідно використовувати інноваційні технології, тобто економічні моделі, що на основі використання елементів біологічного землеробства та оптимізації виробничих процесів дають змогу досягнути високого ступеня керованості, прогнозованості та ефективності. На відміну від традиційних технологій, вони базуються на використанні енерго- та ресурсозберігаючих систем землеробства [3, с. 115–116].

Результатом застосування інноваційних тех-

нологій в агровиробництві є створення інноваційного продукту.

Перспективи розвитку малих, середніх та великих товарних підприємств безпосередньо залежать від правильно вибраних мети й стратегії розвитку.

Основні стратегічні напрями інноваційної моделі агровиробників формуються відповідно до таких критеріїв:

- екологічний (бути корисним для навколишнього природного середовища, сприяти оздоровленню людей, ґрунтів та екосистем, підтриманню екологічної рівноваги у біосфері);

- економічний (забезпечувати реалізацію стратегії розвитку органічних товаровиробників щодо збільшення прибутку, зменшення втрат, підвищення ефективності господарювання);

- ринковий (розширювати частку органічних товаровиробників на ринку продовольства, сприяти їх концентрації та диференціації виробничо-комерційної діяльності);

- суспільний (сприяти підвищенню професійної активності аграрних товаровиробників, створенню нових робочих місць та покращенню умов праці і якості життя на сільських територіях).

Ключові напрями переходу аграрних підприємств до моделі інноваційного розвитку на засадах екологізації та сталого розвитку представлені на рис. 1.

Для реалізації цих напрямів необхідно зробити цілу низку якісних перетворень, які стосуються переходу на інноваційний розвиток, оновлення структури виробництва, подолання значної диференціації доходів, тобто необхідна глобальна модернізація національної економіки.

Ми виділили основні складові інноваційної моделі функціонування аграрних підприємств на

Рис. 1. Основні стратегічні напрями інноваційної моделі розвитку аграрних підприємств

Джерело: узагальнено автором

Рис. 2. Модель еколого-економічного механізму управління в аграрному виробництві

Джерело: власна розробка

засадах екологізації та сталого розвитку (рис. 2).

Широкомасштабне впровадження екологізації виробництва аграрних підприємств не є можливим без екологічної суспільної свідомості. На загальнодержавному рівні велике значення має екологізація суспільного розвитку, яка розглядається в рамках економічної, екологічної, соціальної та духовної сфер як процес, що забезпечує поступ та цивілізації щодо сталого екологічно збалансованого розвитку [4, с. 15]. Екологічно свідомі діяльність та конкурентоспроможність агробізнесу досягаються шляхом переконання покупців у найвищій споживчій цінності екологічно чистої продукції та підтримці позитивного іміджу підприємств з її виробництва. Екологічна складова має обов'язково враховуватися під час прийняття всіх бізнес-рішень.

Основа побудови інноваційної моделі функціонування аграрних підприємств становлять відповідні їм дії в процесі переходу на екологічно орієнтований розвиток. Для правильного спрямування цих дій необхідний мотиваційний механізм, основними складовими якого є інструменти мотивації інноваційного розвитку агропідприємств та інструменти екологізації агровиробництва. Основа мотиваційного механізму, на нашу думку, складають знання мотивації екологічно орієнтованої поведінки споживача та мотивація екологізації виробництва. Мотивація споживача та мотивація екологічно орієнтованого виробництва становлять основу цього механізму.

Матеріальну основу мотивації праці становить стимулювання, в основі якого лежить процес

зовнішнього впливу на інтереси суб'єктів господарювання за допомогою певного комплексу заходів (моральних, матеріальних, соціальних), здатних сприяти позитивному розвитку соціальних відносин між суб'єктами економічної діяльності та формуванню нового типу особистості [5]. Можна констатувати, що стимулювання еколого безпечного розвитку аграрного виробництва повинне мати, з одного боку, матеріальне підґрунтя для агровиробників, а з іншого боку, нематеріальне навантаження, яке дасть змогу отримати певний статус в суспільстві. В основу економічного регулювання екологічної діяльності агропідприємств покладена можливість регулювання екологічної діяльності підприємств державою на основі економічних методів, що формуються на основі перерозподілу коштів від виробників неекологічних до виробників екологічних товарів.

На нашу думку, ключовими мотивами вирішення питання еколого безпечного виробництва, що дасть змогу створити реально функціонуючий сектор виробників екологічно чистої продукції, мають стати матеріальне стимулювання та зміна внутрішньої філософії ведення агробізнесу.

Екологічні переваги дають змогу, не порушуючи екологічної рівноваги та не завдаючи шкоди навколишньому середовищу, вирішувати проблему забезпечення населення високоякісними продуктами харчування. Тому органічне виробництво поширюється в різних країнах світу, а сучасні тенденції розвитку ринку органічної продукції перебувають під впливом загальносвітових або глобальних тенденцій.

Радикальним шляхом вирішення проблеми екологічної безпеки технологій вирощування сільськогосподарських культур та екологічної чистоти продукції має стати перехід до органічного виробництва як альтернативної моделі господарювання, хоча водночас розуміємо, що переконливих альтернатив інтенсивним технологіям у глобальному масштабі поки що немає, оскільки головною проблемою багатьох аграрних підприємств залишається збільшення врожайності. Перехідний період від традиційних (інтенсивних) технологій до органічних є досить тривалим процесом. Залежно від ситуації він може становити від 2 до 5 років, а також супроводжуватися окремими ризиками.

Екологічно орієнтована перебудова виробничої діяльності аграрних підприємств включає:

- 1) раціональне використання землі, що супроводжується збереженням та підвищенням родючості ґрунту;
- 2) забезпечення оптимального рівня розораності земельних угідь, що унеможливить розвиток водної та вітрової ерозії ґрунту;
- 3) дотримання вимог недопущення перевищення гранично допустимих норм забруднення виробництва продукції, забезпечення її екологічності;
- 4) дотримання встановлених правил щодо транспортування, складування та внесення мінеральних добрив, засобів захисту рослин і тварин;
- 5) недопущення забруднення хімічними засобами навколишнього середовища та продуктів харчування;
- 6) дотримання екологічних вимог під час проектування, будівництва, реконструкції та введення в дію нових будівель та споруд, меліоративних систем тощо.

Важливою умовою функціонування інноваційної моделі є ефективне поєднання галузей органічних підприємств відповідно до природно-економічних умов. Таке поєднання має забезпечувати оптимальну економічну ефективність використання землі, відносно рівномірне протягом року використання засобів виробництва та робочої сили (в галузі рослинництва та тваринництва) для зниження сезонності сільськогосподарської праці, раціональне та максимально можливе використання продукції однієї галузі іншою галуззю, більш ефективну та швидку оборотність коштів, більший вихід продукції, досягнення максимального рівня продуктивності праці й розміру прибутку. За допомогою спеціалізації та концентрації можна значно збільшити обсяги виробництва та продажу сільськогосподарської продукції, підвищити її якість та продуктивність праці, а також знизити витрати.

За рахунок постійного оптимального планування та прогнозування раціонального поєднання галузей можна здійснювати перехід від традиційного господарювання до органічного з найменшими витратами та ризиками, а також досягти економічного ефекту (збільшення прибутку, валової продукції або зниження витрат виробництва), соціального (організація зайнятості сільського населення, підвищення добробуту працівників), агроекологічного (покращення структури ґрунтів, їх агрофізичного та фітосанітарного стану, повітряного та водного режимів, позитивного балансу гумусу, розвиток біогенних елементів, екологічних характеристик виробленої продукції) [6, с. 4].

Отже, вдосконалення галузевої структури органічних господарств за критерієм імплементації стратегії екологізації виробництва передбачає збільшення площ посіву зернових та кормових

культур за рахунок технічних у галузі рослинництва, а також поголів'я великої рогатої худоби у галузі тваринництва.

Одне з провідних місць в інноваційній моделі розвитку посідає інфраструктура органічного ринку як система організацій та інституцій, яка забезпечує взаємозв'язок між структурними елементами органічного ринку, сприяє вільному руху органічної сільськогосподарської продукції та продуктів харчування, безперервному процесу відтворення та ефективного функціонування сфер кінцевого споживання. Створення умов та дієвих механізмів для розвитку й ефективного функціонування інфраструктури ринку органічної агропродовольчої продукції є основним завданням держави. Важливо, щоби формування інфраструктури ринку агропродовольчої продукції відбувалося за умови взаємодії всіх її структурних елементів та розвитку їх як цілісної системи, а саме організаційної, кредитно-розрахункової, матеріально-технічного забезпечення, інформаційного, кадрового забезпечення. Інфраструктура має обслуговувати процес ринкового товарообміну в органічному секторі, забезпечувати його надійність, прозорість і стабільність.

Для здійснення процесу переходу від традиційного до органічного господарювання необхідно мобілізувати власні кошти та можливості аграрних підприємств України. Щодо цього варто звернутися до досвіду країн з розвинутою ринковою економікою, де головна роль за такого переходу належить державі, яка перш за все зацікавлена в позитивних екологічних перетвореннях, тому має розробити ефективний механізм природоохоронного регулювання та визначити стратегічні пріоритети у сфері переходу до виробництва органічної сільськогосподарської продукції.

Висновки. Інноваційна модель розвитку аграрного виробництва має ґрунтуватись на всебічному врахуванні екологічних чинників, вимог екологічної безпеки будь-якого виробничого процесу, раціонального використання й охорони природних ресурсів. Завдяки цьому суспільство буде спроможне подолати екологічну кризу та створити такі умови, за яких аграрне виробництво розвиватиметься на інтенсивній, конкурентоспроможній та екологобезпечній основі.

В результаті діяльності аграрних підприємств має бути переведена на принципово нову економіко-технологічну основу, структурна перебудова виробництва повинна здійснюватися з урахуванням екологічних факторів, законів, вимог та нормативів, що є обов'язковою умовою подолання екологічної кризи в державі.

Екологізація є напрямом інноваційного розвитку аграрних господарств, що базується на освоєнні екологічних методів господарювання, забезпечує розширене відтворення природних та антропогенних ресурсів за рахунок формування стійких еколого-економічних систем, спрямованих на збільшення обсягів виробництва конкурентоспроможної продукції, під час використання екологічних методів господарювання на основі впровадження адаптивно-ландшафтних систем землеробства, раціонального залучення до господарського обігу та підвищення ефективності використання природних, матеріальних та трудових ресурсів сільської місцевості.

Під час реалізації головних завдань екологізації можна істотно зменшити техногенне навантаження на довкілля, покращити його стан, що допоможе Україні виконати взяті міжнародні

зобов'язання стосовно захисту навколишнього природного середовища та поступово досягти європейських норм і нормативів щодо граничних рівнів шкідливого впливу на довкілля.

Важливими екологічними передумовами розвитку екологічно спрямованих інновацій є ресурсо- та енергозбереження. Ці критерії є особливо важливими в умовах обмеженості та значного виснаження природно-ресурсного потенціалу України.

Список використаних джерел:

1. Вітков М.С. Інтенсифікація сільськогосподарського виробництва на інноваційній основі: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2008. 220 с.
2. Ткачук В.І. Екологізація виробництва як пріоритет процесу диверсифікації аграрних підприємств. Ефективна економіка. 2014. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>.
3. Сирцева С.В. Інноваційний потенціал як складова економічного потенціалу сільськогосподарського підприємства. Вісник аграрної науки Причорномор'я. 2008. № 4(47). С. 115–121.
4. Гайдучський П.І., Ходаківська О.В. Екологізація суспільної свідомості та розвиток агросфери. Економіка АПК. 2012. № 11. С. 15–21.
5. Камінська М.Б. Формування мотиваційної моделі екологобезпечного розвитку сільськогосподарських підприємств. 2014. URL: <http://ir.znau.edu.ua/bitstream/123456789/1899/1>.
6. Мінькова О.Г. Шляхи та способи переходу від традиційного аграрного виробництва до органічного. Вісник Уманського національного університету садівництва. 2016. № 1. С. 3–10.

Структура агровиробництва має забезпечити мінімальний антропогенний вплив на навколишнє середовище. При цьому необхідно проводити оцінювання соціально-екологічного статусу територій та екологічного стану ведення господарської діяльності. Таке оцінювання має здійснюватися відповідно до світових тенденцій розвитку та міжнародних стандартів.

Багорка М. А.

Днепро́вский государственный аграрно-экономический университет

ФОРМИРОВАНИЕ ИННОВАЦИОННОЙ МОДЕЛИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ НА ОСНОВЕ ЭКОЛОГИЗАЦИИ И УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Резюме

В статье исследованы основные составляющие инновационной модели развития аграрных предприятий, которые позволят повысить их конкурентоспособность за счет внедрения новейших технологий, видов продукции, методов управления, стратегии развития. Установлено, что основу этой модели составляет процесс экологизации аграрного производства в разрезе применения альтернативных систем хозяйствования, согласно с которыми аграрные предприятия рассматриваются как эколого-экономическая система, основанная на рациональных и экологически обоснованных методах производства, обеспечивая качество продукции и сырья, эффективность производства, а также минимальное воздействие на окружающую среду.

Ключевые слова: инновационная модель, устойчивое развитие, аграрные предприятия, экологизация аграрного производства, органическая продукция, инновационная стратегия развития.

Bagorka M. A.

Dnipro State Agrarian and Economic University

FORMATION OF INNOVATIVE MODEL OF AGRARIAN ENTERPRISES FUNCTIONING ON THE BASIS OF ECOLOGIZATION AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Summary

The research is the main components of the innovation model of agrarian enterprises development, which will increase their competitiveness by introducing the latest technologies, types of products, management methods, and development strategies. It was established that the basis of this model is the process of ecologization of agrarian production in the context of the use of alternative systems of management, according to which agrarian enterprises are considered as ecological-economic system, based on rational and environmentally sound production methods, ensuring the quality of production and raw materials, production efficiency, and also has a minimal impact on the environment.

Key words: innovative model, sustainable development, agrarian enterprises, ecologization of agrarian production, organic production, innovative development strategy.